

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:50
sssjournal.com

pp.6586-6597
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 16/09/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 22/11/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 22.11.2019

DİVAL İŞİ TEKNİĞİ İLE YAPILMIŞ DERİ CÜZDANLAR

LEATHER WALLETS MADE BY DİVAL WORK TECHNIQUE

Arş. Gör. Emine ODABAŞI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, El Sanatları Bölümü, Ankara/ TÜRKİYE
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9785-0084>

Prof. Dr. Melda ÖZDEMİR

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, El Sanatları Bölümü, Ankara/TÜRKİYE
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7087-5561>

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1895>

Reference : Odabaşı, E. & Özdemir, M. (2019). "Dival İşİ Tekniğı İle Yapılmış Deri Cüzdanlar", International Social Sciences Studies Journal, 5(50): 6586-6597.

ÖZ

Deri çok eski çağlardan beri başta giyim eşyası ve aksesuarı olmak üzere daha birçok alanda kullanım alanına sahip malzemedir. Hayvancılıkla uğraşan Türk toplumunda deri işçiliğı ilerlemiş, gelişip yaygınlaşmış ve bir sanat dalı olarak görülmeye başlamıştır. Orta Asya Türkleri'nin özellikle at ile seyahat etikleri zaman deri pantolon giymeleri Türkler için deri ve deri işçiliğinin önemini göstermektedir.

Deri ürünlerinin üretim tekniğinin ileri bir seviyeye ulaştığı Osmanlı İmparatorluğunda büyük gelişme göstermiş ve çeşitli işleme teknikleri ile deri ürünleri gösterişli bir hal almış ve erişilmesi zor bir seviyeye ulaşıp saray sanatları arasına girmiştir. Böylece deri sanatı, günün moda anlayışına paralel olarak giyilen kıyafetleri, kullanılan eşyaları veya yaşanan mekânları süslemiştir. Bu eşyalar arasında para ve altın muhafaza etmek için kullanılan deri cüzdanlar, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde dival işİ tekniğı ile yapılmış güzel örneklerdir.

Bu çalışmada, Antikacı Serkan Kumru'nun elinde bulunan işlemeli 7 adet deri cüzdan araştırma kapsamına alınmıştır. Deri cüzdanlar; kullanılan malzeme, boyut, işleme tekniğı, renk, motif ve kompozisyon özellikleri açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deri, İşleme, Dival İşİ, Cüzdan, Antika

ABSTRACT

Leather is a material that has been used in many areas, especially in garment and accessories, since the ancient times. Leather craftsmanship in the Turkish society engaged in animal husbandry has advanced, developed, spread and began to be seen as an art branch. The fact that the Central Asian Turks wear leather trousers, especially when traveling on a horse, shows the importance of leather and leather craftsmanship for the Turks.

In the Ottoman Empire, where the production technique of leather products reached an advanced level, a great improvement was provided, and leather products became ostentatious, gained a difficult level to reach, and became one of the palace arts, by various processing techniques. Thus, the art of leather decorated the clothes, the items used or the places for living, in parallel with the fashion sense of the day. Among these items, leather wallets used to store money and gold are good examples made by dival work technique during the Ottoman Empire period.

In this study, 7 embroidered leather wallets belonging to Serkan Kumru, an antique dealer, were included in the research. Leather wallets were examined for materials used, size, processing technique, color, motif and composition characteristics.

Keywords: Leather, Processing, Dival Work, Wallet, Antique

1. GİRİŞ

Tarih boyunca çok zengin bir kültüre sahip olan Türklerde el sanatlarının; ön plana çıkmış, ün kazanmış birçok dalları vardır. Bu dalların en önemlilerinden biri de deri sanatıdır. Dericilik tarihinde Türklerin önemli bir yeri vardır. Deri, büyük olgun hayvan gövdelerini kaplayan oldukça kalın, sert, dayanıklı ve esnek örtüdür. Batı Türkçesi'nde deri şeklinde telaffuz edilen kelimenin aslı teri/tiridir (Clauson,1972, s. 531). Bütün göçebe toplumların hayatında birtakım kolaylıklar sağlayan deri çok dayanıklı olması nedeni ile ilk çağlarda insanların örtünme ve barınma ihtiyaçlarıyla karşılaşmak için ortaya çıkmış ve işlenerek kullanılması tekstilden çok önce, ilk insanlarla birlikte başlamıştır.

Derinin sanat ürünü olma özelliği ise; insanların deriyi işlemeyi keşfiyle başlamıştır. Böylece deri ürünler insanoğlunun evrimine paralel olarak giyimden, çadıra, dekorasyondan, sanat eserlerine kadar sayısız alanda yerini almıştır (Kanbay, 1993, s.86).

Türklerde ham deriyi işleme ve deriden eşya yapma zanaatı, Orta Asya'da yaşadıkları dönemlerde gelişmiştir. Hayvancılığa bağlı yaşama biçiminin doğal sonucu olarak, deriden çok yönlü amaçlar için yararlanılmıştır. Sibiry'a'da ve Altay Dağları'nda yapılan kazılarda elde edilen buluntulardan (İ.Ö. IV-III. yy.lar) Türklerin dericilikte oldukça ileri olduğu anlaşılmaktadır (Ana Britannica, 7/167). Türklere ait en eski deri buluntulardan biri bu kazılardan elde edilen "keçe üzerine renkli deriden applike"lerdir (Büyük Larousse, 6/3064). Bunun dışında ilk dönemlerden itibaren giysi, kemer, başlık, çadır, koşum takımları, savaş araçları, birçok gündelik eşya ve ayakkabı türleri olarak çizme, edik(etik, ötü, edük) tokmak(oğuk, uguk, uyuk) kırmızı ve sarı çizme, başmak, çarık, çedik, sakman, kefis, kelik, kerpiç gibi eşya da hep deriden yapılmaktaydı (Ana Britannica, 7/167, Ögel, 1978, s.115-169).

Anadolu'da en zengin deri örneklerine Selçuklu ve Osmanlı'da rastlanmıştır (İşcan, 1970, s.97). 1071'de Malazgirt zaferiyle Anadolu'ya yerleşen Türklerin dericilik alanında oldukça ileri düzeyde oldukları bilinmektedir. Bu dönemde dericilik faaliyetleri 13. Yüzyılda kurulan Ahilik kurumunun etkisi ile daha çok ilerlemiştir (Tekin, 1993, s. 52). Osmanlı döneminde ise Ahilik teşkilatı Loncaya dönüşmüş ve 15.-16. Yüzyılda etkili olmuştur.

Türk deri sanatı, Osmanlı Döneminin 15-18. yüzyılları arasında en parlak dönemini yaşamış ve saray atölyelerinde gelişmiştir. Saray atölyelerinde üretilen ve dönemin estetiğini yansıtan, işlemeli giysi, değerli taşlar ve altın plakalarla süslü eyer takımları, mücevherlerle süslü koşum takımları, gümüş ve fildişi işlemeli kamçılar, deri tozluklar, gümüş üzengiler, mataralar, kalkanlar, ok ve yay torbaları ile çadırlar sergilenmiş ve uluslararası düzeye ulaşmıştır (Sarıoğlu, Özdemir, 2007,s.92-93).

Osmanlı döneminde yapılan deri ürünler hem kaliteli hem de ürün çeşidi bolluğu ile zengin bir arşive sahiptir. Ayrıca dayanıklı ve yumuşak olması nedeni ile kumaşın girdiği her alana girmiş ve üzerine her türlü süsleme yapılmıştır. Özellikle Osmanlı dönemine ait deri ürünlerin süslemesinde zengin işleme örneklerine rastlanmaktadır. Genellikle ince deri üzerine altın veya gümüş simler kullanılarak işlemler yapılmıştır (Özdemir, 2007, s.67). Deri üzerinde işleme, özellikle 16-18. yüzyıllarda Osmanlı sarayında çok kullanılmış bir süsleme tekniğidir.

Deri işlemeli ürünler arasında işlevi, çeşitli evrakları saklamak olan mektuplar, evrak çantalarının yanı sıra para keseleri ve cüzdanlar sık kullanılan deri ürünler arasındadır. Bu cüzdanların süslemesinde dival işi tekniği kullanılmıştır.

Çalışmada; antikacı Serkan Kumru ile görüşmeler yapılarak araştırma kapsamına alınan 7 adet dival işi tekniği ile yapılmış deri cüzdan incelenmiştir. Bu kapsamda cüzdanlar; ait olduğu yıl, boyut, malzeme, teknik, renk, kompozisyon, motif özellikleri açısından ayrıntılı olarak tanıtılmıştır.

2. DİVAL İŞİ TEKNİĞİ

Herhangi bir maddenin doğal karakterini ve işlevini değiştirmeden onu güzelleştirmek amacıyla yüzeyin üstüne renkli, renksiz, çizme, boyama, kesme, kakma, kabartma, dövme, yakma, işleme vb., tekniklerle form verme sanatına "süsleme" denir (Akar, Keskiner, 1978, s.10).

Deri her türlü süsleme tekniğinin rahatça uygulandığı ve aynı zamanda kendine özgü teknikleri olan bir materyaldir (Willcox, 1971, s.13). Bu teknikler; kalem işi, applike, lake, desenin kalıpla basıldığı gömme tekniği, yıldızla bezeme, kabare denilen çivi başlarıyla bezeme, üzeri taşlı, madeni levhaların deri üzerine tespitiyle bezeme, kesilip, oyularak ajurlama tekniği, dival işi, altın veya altın alaşımli elle desen yüzeyinin işlenmesidir (Özdemir, 2007, s. 111). Deri kullanışlılığı ve koruyuculuğu nedeniyle birçok eşya ve aksesuar yapımında kullanılmaktadır. Diğer el sanatlarına araç olan materyallerden ayıran en önemli özelliği de

istenilen her forma sokulabilmesidir. Bu özelliklerinden dolayı da deri yüzey süsleme teknikleri arasında yer ala dival iş tekniğinde yapılmış pek çok ürüne rastlanmaktadır.

Dival işi tekniği; dokumanın atkı ve çözgü iplikleri üzerinde oluşan iğnelerin uygulama biçimlerine göre sınıflandırıldığı dokuma iplikleri kapatılarak yapılan iğnelere; atma iğneler gurubunda yer alır.

Bu teknik; tersi ile yüzü farklı görüntüde tek yüzlü bir işleme türüdür. Desen kartondan, özel bıçağı ile oyulur, kumaşa yapıştırılır ve daha sonra kartona gerilerek “cülde” adı verilen tezgâhta üstten çok katlı sim ya da sırma ile alttan mumlanmış iplikle karşılıklı tutturularak yapılan işleme tekniğidir (Alpaslan, 2003,s.177).

Padişah kıyafetlerinden, ev dekorasyondaki işlemlere kadar bulunduğu yere muhteşemlik, zenginlik ve ihtişam katar (Diker, 1973,s.74). Mekân ve bulunduğu yeri güzelleştiren bu teknik bazı kaynaklarda dival işi, Bursa işi, zerdüz işi olarak geçen dival işinin, halk arasında “mukavva işi”, “basdırma” olarak adlandırıldığı görülmektedir (Sürür, 1976, s. 41). Bu teknikte düz sarma, verev sarma, balıksırtı, hasır iğne gibi çeşitli teknikleri bulunmaktadır. Sim, sırma, klaptan vb. gibi parlak ipliklerle yapılarak tırtıl, kurt, pul, boncuk gibi materyallerle süslenerek zenginleştirildiğinde ortaya oldukça görkemli ve pırıltılı bir işleme tekniği çıkmaktadır.

Dival işi tekniğinde desenin altının kabartmak için pamuk, yün ya da kalın lif ile dolgu yapılır (Taylor, 1993,s.204). Kabartılıp yedi kat sırma ve ya sim ile desen üzerinden atlatılarak desen kenarlarında iplik ile karşılıklı tutturulur. Aynı işlem yan yana devam ettirilerek işlenir (Korkusuz, 1997,s.356).

Geçmişte ve günümüzde yapılan dival işi işlemlerde kartondan yapılmış desenler kumaş üzerine teyellenmekte ve bu desenler üzerine işleme yapılmaktadır. Osmanlı döneminde bu teknik çarşı işi bazı elbiseler üzerinde de görülmektedir. Fakat daha eski elbiselerde kartondan çok pamuk kullanıldığı görülmektedir (Ögel, 2000, s. 349). Eski yıllarda dival işinde deri de kullanılmış, iplikle alt dolgusu yapılarak da işlenmiştir (Markaloğlu, 1996, s.7). Bazı örneklerde deri malzeme atlas kumaşın altına geçirilerek kumaşa sertlik oluşmasını ve işleminin daha net görünmesini sağlamak amacıyla kullanılmıştır.

Dival işinin Anadolu kaynaklı tarihine baktığımızda, çeşitli kaynaklara ve ulaşılan eski örneklerle dayanarak Anadolu’da Selçuklular döneminde ilk defa uygulanmaya başlandığı görülmektedir (Meriç,1991, s.23).

Beylikler döneminde büyük kervan yolları üzerinde bulunan, nüfus ve ekonomik yönden komşu yerleşim yerlerinden üstün bir konuma sahip olan Maraş ilinde, zengin bir iktisadi hayat sonucunda her türlü sanat dalında büyük ilerlemeler kaydedildiği görülmüştür. Bu yüzden diğer bir ismi Maraş işi olarak adlandırılmakta olup, o devirde bu teknik şehirdeki saraçhanelerde erkek ustalar tarafından yapıldığı kaynaklarda ifade edilmektedir (Maraş il Yıllığı,1967,s.171).

İncelenen kaynaklarda Osmanlı sarayına Çelebi Mehmet’e gelin giden Emine hatunun ve Fatih Sultan Mehmet’e gelin giden Sitti Hatun’un çeyizleri arasında bulunan sırma işleri dikkat çekmiş ve saraya yerleşmiş ve zamanla zengin aile kızlarının çeyizleri arasında mutlaka bulunması günün geleneği (modası) olmuş; hatta köy ve aşiretlere kadar yayılmıştır. Özellikle köylerde evlenecek kızlara sırma işlemeli fes alınıp bunun yanında “Ayaklı Altın” takılması karşılıklı anlaşmanın baş şartı olmuş, “Başlık” tan daha önemli yer tutmuştur (Maraş İl Yıllığı, 1967,s.172).

16. yüzyılda Şehzade Mehmet’in olduğu düşünülen, kaftanlarda ve bir grup kitap kabında “zerdüz işi” olarak bilinen dival işi çeşitlemeleri görülmektedir (Barışta,1999,s.30). Bu yüzyılda daha gelişmiş olarak yaygınlaşan sırma işçiliği ve işlemecilik, Osmanlı kadınlarının saray ve konaklarında giderek günlük uğraşları arasında yer almıştır (Yetimoğlu, 1992,s.72). Ayrıca bu yüzyılda altın ve gümüş sim yoğun olarak kullanılmış, simler İstanbul’da kurulan simkeşhanelerde çekilmiştir (Özcan,1994,s.4). Yazılı kaynaklarda altın ve gümüşün çekildiği yere simkeşhane, bu işi yapan kişilere ise simkeş denildiği belirtilmektedir.

17. yüzyıl seyyahı Evliya Çelebi, simkeşhanede çalışan yüz kişinin gümüş eriten esnaf (esnaf-ı kalciyan), yüz kişinin ise eski telleri küçük parçalara ayıran esnaf (esnaf-ı kehlecian) olduğunu bildirmektedir. Devlet kontrolünde olan darphanenin incelenen belgelerinde, simkeşhanede 18. yüzyıl ortalarından itibaren seksenbeş çıkırık ve gediğin (belli sayıda olan bir toplulukta görev yapanların işgal ettiği yer) olduğu ve bu durumun 18. yüzyıl ortalarına kadar değişmediği anlaşılmaktadır (Tezcan, 2001,s.71).

II. Mahmut devrinde, işlemlerde, tırtıl ve pulla süslemeler yapılarak abartılı bir süsleme dönemine girilmiştir. Yine bu dönemde ince ve zarif işlemler yerine çok çabuk işlenen geniş ve kaba işlere ilgi

artmıştır. Çarşı işlerinde dival işi çok aranan bir işleme türü olmuş, yatak örtüleri, seccadeler, nişan bohçaları, kadife, atlas gibi kumaşların üzerine işlenerek piyasanın beğenisini kazanmıştır (Yakar ve Yakar, 2011,s.17).

Deri üzerine yapılan işlemlerde ise klaptan ve boncuk malzemeleri kullanılmaya başlanmıştır (Berker, 1981, s.11-12). Bu teknik; Türk işlemlerinde her yüzyılda uygulanmış ancak 19. yüzyılda dival işi tekniği oldukça önem kazanıp yaygın bir şekilde yapılmış, dönemin en sevilen işleme tekniği olmuş, ışık-gölge, derinlik-taşkınlık ve gösteriş gibi özellikleri ile saray işlemlerinde en çok kullanılan tekniklerden biri olmuştur (Demirli, 2006,s.18). 20. yüzyılın ilk çeyreğinde çarşı işlemlerine bakıldığında İstanbul, İzmir, Selanik gibi merkezlerde hazır giyim eşyalarında, bindallı olarak isimlendirilen gelinlik giysilerde, misafir odası için sedir örtülerinde, yastıklar ve perdelerde, beşik takımlarında dival işi tekniğiyle ürünler üretildiği gözlenmektedir (Barışta,199,s.166).

Ayrıca geçmişte, dival işi tekniği, deriden yapılmış eyerlerin, silah aksesuarının, ayakkabı ve terliklerin, sahan kapaklarının, sandıkların, şamdanların, kupaların, çantaların ve cüzdanların üzerini süslemiştir (Sürür, 1976, s.26).

Araştırma kapsamına alınan dival işi tekniği ile süslenmiş cüzdan; para, fotoğraf, kartvizit gibi nesnelerin taşınmasında kullanılan, deriden veya farklı malzemelerden yapılan küçük çantalara verilen isimdir.

2.1. Dival İş Tekniğinin Motif ve Kompozisyon Özelliği

Dival işi ile işlenmiş eski ürünlerin motiflerinde kıvrımlı dallar, kurdeleler, çiçekler, püsküller, armalar, tuğraların yer aldığı görülmektedir. Eski işlemlerde çoğunlukla bitkisel motiflerin kullanıldığı, bu motiflerin yanı sıra nesnel motifler, geometrik motifler, çok az sayıda figüratif motifler ve yoğun olarak yazılı motiflerin kullanıldığı görülmektedir (Köklü, 2002,s.126).

Dival işle tekniğinde desenleri, doğadan stilize edilerek işleme tekniğine uyarlanmıştır. Çiçek yaprak ve dallardan oluşan kompozisyonlar kullanılmıştır (Markaloğlu,1996,s.7). Desen için genellikle eski işlemlerin desenlerinden faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra modernizasyon desenlerde kullanılmaktadır. Desenlerde lale, gül, yıldız, mine çiçekleri, kıvrımlı dallar, tomurcuklar, çeşitli yaprakların bulunduğu bitkisel bezemeler, fisto, saksı, fiyonk, kurdele, püskül, zincir, arma, kuş, dua, yazı gibi bezemelere de yer verilmektedir (Köklü, 2002,s.126). Dival işi tekniğinin deseni bir bütün halinde yani kopuksuz ya da az kopuklu çizmeye, çok ince hatların, sivri çıkıntıların olmamasına tek çizgi halinde çizmeye dikkat edilmelidir.

2.2. Dival İş Tekniğinde Kullanılan Araç-Gereçler

- **Cülde (Tezgaç):** Maraş işinde kullanılan işlenecek parçanın tümünün veya bir parçasının sıkıştırıldığı “L” biçiminde bir kaide üzerine yerleştirilmiş bir mandalla birbirine bağlanmış, açılıp kapanabilen, iki büyük cımbıza benzeyen tahta koldan oluşan bir araçtır (Özcan, 1994, s. 289).

- **Askı:** Dival işi tekniğinde “cülde”ye sığmayan büyük iş parçasının asılması için hazırlanmış ters “L” biçiminde, uzun kolu zemine bağlanılarak sabitleştirilmiş, kısa kolunda ağırlığı diremek için bir askı bulunan araç (Özcan, 1994, s. 288).

- **Cağ (Makaralık):** İşlemeye üst ipliklerin muntazam bir şekilde gelmesini sağlayan bir araçtır. Makaraların takılabilmesi için 7-8 adet çivinin takıldığı ortalama 30-40 cm uzunluğunda dikdörtgen bir ahşaptan meydana gelir (Köklü, 2002, s. 16).

- **Möhlüke (Oyma Bıçağı):** Deseni kartondan oyarak çıkarmak için kullanılır. Tahta saplı ucu kıvrık ve sivri bir bıçaktır. Tahta bölümü avuç içine alınır. Sivri ucu kartona batırılıp çıkarılarak kesme işlemi yapılır. Deseni oymak, kabartma yapmak ve tırtıl kesmek için kullanılır. Kullanırken sürekli bilenmelidir. Ucu körelmiş ve kalınlaşmış bıçakla oyma yapılmamalıdır. Özellikle ince desenler keskin bıçakla oyulmalıdır. Sap kısmı ortalama 5-6 cm, bıçak kısmı ortalama 3-3,5 cm. uzunluğundadır (Markaloğlu, 1996, s. 20).

- **Biz:** Dival işi tekniğinde kalın karton parçalarının iğneyi kırmamasını sağlamak ve delik delmek işleminde kullanılmak üzere hazırlanmış, tahta saplı ince, sivri uçlu tornavidaya benzeyen bir tür saplı çuvaldız (Özcan, 1994, s. 289).

Tahta sapı, çelikten yapılmış ince ucu olan bir araçtır. İşleme sırasında kartonu delerek alttaki iğneyi üste çıkarmak için kullanılır. İyi bizin sapı küçük, ucu ince uzun ve sivri olmalıdır. Sap kısmı ortalama 5-6 cm. iğne kısmı ortalama 3-4 cm uzunluğundadır (Markaloğlu, 1996, s. 20).

- **Çıkrık:** İplik eğirmeye veya kordon bükmeye yarayan, tahta bir dikdörtgen kaide üzerine yerleştirilmiş, iplik takmak için bir çivisi ve bir yönetme kolu olan araçtır (Özcan, 1994, s. 289).
- **Makat:** Desen yapıştırılırken işleme kartonu hazırlanırken, iki kâğıdın arasında kalan hava boşlukları gidererek düzgün yapışmasını sağlayan tahtadan yapılmış bir araçtır. Ortalama uzunluğu 20 cm. dir.
- **Çekiç:** Bir ağzı küt, diğer ağzı yassı, tahta saplı çakıcı ve dövücü alet (Doğan,2001, s. 246).
- **Bileği taşı:** Möhlükenin keskinliğini muhafaza etmek için bileği taşı ile sık sık bilenmelidir. Bileği taşı siyah renkli özel bir taştır (Korkusuz,1980,s.348).
- **Nakış makası:** Buna ilik makası da denir.8-9 cm. boyunda her iki ucu da sivri ve keskin olan bir makastır. Düz uçlu olanlarla ilik daha düzgün açılır. Kıvrık uçları ince nakışların kesilmesinde ve iplik kesmede kullanılır (Korkusuz,1980,s.23).
- **Kağıt makası:** Karton kesmek için kullanılır.
- **Küçük makas:** İplik ve sim kesmek için kullanılır.
- **Dikiş iğnesi:** Dikiş ve işleme yapmakta kullanılan ince, bir ucu sivri diğer ucunda iplik geçirilecek delik bulunan çelik tel (Doğan, 2001, s. 608).
- **Boş makara:** Sim, sırma veya iplik sarmak için kullanılır.
- **Ütü:** Kumaşı ütülemede ve desen yapıştırmada kullanılır.
- **Çiriş:** Çiriş otunun kök yumrularının kurutulup öğütülmesinden elde edilen toz halinde bir yapıştırıcıdır. Sulandırılarak kullanılır. Desenlerin beyaz kartona yapıştırılmasında, işleme kartonu ve kumaşın hazırlanmasında kullanılır. Çirişi sulandırmadan önce elemek yararlıdır. İyi cins çiriş sarı renkte ve ince öğütülmüş olmalı, içinde yabancı madde olmamalıdır (Markaloğlu, 1996, s. 21).
- **Beyaz karton:** İnce ve iki yüzü parlak olmalıdır. Desenleri yapıştırmak için kullanılır.
- **Sarı karton:** İşleme ve kabartma kartonu hazırlamak için kullanılır.
- **Gri karton (ince mukavva):** İşlenecek kumaşı germek için kullanılır.
- **Çimento Kâğıdı (graft kağıdı):** İşleme kartonu hazırlamak için kullanılır.
- **Kuru beyaz sabun:** Köşeli beyaz sabun desen yapıştırmak işleme ve kabartma kartonu hazırlamak için kullanılır.
- **Kumaş:** Genellikle kadife, saten gibi dayanıklı kumaşlar kullanılır. Ancak yünlü kumaşlara, ipek, deri ve süet üzerine de uygulanır. İşleme kumaşı (çirişli) hazırlanırken sık dokulu ince kumaşlardan patiska veya opal kullanılır.
- **Astar kumaşı:** Üstteki kumaşın kalınlığına göre; organze, mermerşahi, tafta, yıkanmış patiska, yün tela astar olarak kullanılır.
- **Nakış ipliği:** Desen yapışmış kumaşı gri kartona gererken teyellemek için kullanılır.
- **Dikiş ipliği:** İşleme yapılmış eşyaların dikilmesinde ve alt iplik olarak kullanılır.
- **Çamaşır ipeği:** İnce çamaşır ipeği iplik olarak, simle karıştırılarak veya karıştırılmadan kullanılır. Kalın çamaşır ipeği alt iplik olarak kullanılır.
- **Sim:** Astar iplik üzerine yassı metal telin sarılması ile elde edilir. İnce ve kalitelisi seçilmelidir. Genellikle altın ve gümüş rengindedir. Üst iplik olarak günümüzde daha çok üretilmekte ve kullanılmaktadır (Markaloğlu, 1996, s. 22).
- **Sırma:** Kalın madensel tellerin veya altın ve gümüş külçelerin haddeler içinde eritilip makineler vasıtası ile inceltilmesinden meydana gelir. Altın ve gümüşten yapılanlar piyasada som sırma adı altında satılır (Korkusuz, 1980, s. 319).
- **Balmumu:** Alt ipliği mumlamak için kullanılır. Balmumu üst ipliklerin kaymamasını sağlar ve ipliği sağlamlaştırır (Markaloğlu, 1996, s. 21).
- **Sünger:** Balmumunun fazlalığını silmek için kullanılır.
- **Yapıştırıcı:** Kabartma yaparken ve desenleri kumaşa yapıştırmak için kullanılır.

2.2.1. Süsleyici Gereçler

- **Tırtıl:** Sırmadan, fabrikasyon olarak üretilmiştir. Kesilerek süslemelerde kullanılır (Markaloğlu, 1996, s. 22).
- **Kurt:** Sırmadan, fabrikasyon olarak üretilmiştir. Kesilerek süslemelerde kullanılır. Tırtıla göre daha düz yapısı vardır.
- **Pul:** Metal seluloit veya plastikten yapılan düz veya bombeli küçük yuvarlaklardır. Ortasında bir deliği bulunur (Korkusuz,1980,s.30). Piyasada çok renk ve değişik şekilleri bulunur.
- **Stras:** Asit silisit tuzu boraks, potasyum, alüminyum, beyaz arsenik ve kurşun oksitten yapılmıştır. Görünüşü kumaş üzerine tutturmak için madeni tırnak içerisine yerleştirilir (Korkusuz,1980,s.30).

2.3. Dival İşi İğne Teknikleri

- **Düz Sarma:** Dival işinin en çok kullanılan iğne tekniğidir.
- **Verev Sarma:** Dival işinde daha çok bordürlerde kullanılan bir iğne tekniğidir. Verev sarma iğne tekniği, düz sarma iğne tekniğinin verev olarak uygulanmasından meydana gelir. (Köklü,2002,s.139).
- **Yarma Sarma:** Geniş desenlerin daha düzgün işlenmesini sağlamak, yaprak damarlarını belirginleştirmek ve işlemeye güzellik katmak için düz sarma desenin ortasına çizilen yarma çizgisine karşılıklı batışlar yapılarak oluşturulur (Köklü,2002,s.139).
- **Delikli Sarma:** Dış çemberi iç çembere göre büyük olan motiflerde delikli sarma uygulanır (Köklü,2002,s.139).
- **Kabatma Sarma:** Kabartmalar genellikle düz sarma, verev sarma, balıksırtı gibi teknikler ile işlenir. İşleme sırasında sarmanın kabartmayı daha düzgün örtebilmesi için düz sarmadan 2-3 kat fazla iplik kullanılır (Köklü,2002,s.139).

Dival işlemede dört çeşit kabartma yapılmaktadır.

- Karton kabartma; sarı renkteki kartonun çirişle üst üste yapıştırılmasıyla elde edilen kalın kartona desen çizilip oyularak üst üste yapıştırılıp möhlüke ile yontulmasıyla hazırlanır.
- İplik kabartma; desen kumaşa çizilip istenilen bölümleri beyaz iş tekniğinin alt dolgusu ile kabartılır.
- Kumaş kabartma; sertleştirilmiş kumaş üzerine çizilen desenin oyularak üst üste yapıştırılması, möhlüke ile şekil verilmesiyle elde edilir.
- Pamuk kabartma; kartondan oyulmuş desen üzerine, ince pamuk tabakalarının yapıştırıcı sürülerek üst üste yapıştırılması ile oluşturulur (Markaloğlu,1996,s.50-51)

- **Pesent:** Geniş motiflerde ve bordürlerde uzun işleme ipliklerini bölmek amacı ile işleme kartonuna belirli bir düzeyde batış yapılmasından meydana gelir. Dival işinde düz, verev ve çeşitli pesentler kullanılmaktadır (Köklü,2002,s.140).

- **Hasır İğne:** Pesent de olduğu gibi geniş motiflerde ve bordürlerde uygulanır.

- **Balıksırtı:** Dival işinde balıksırtı, tek yönlü yada çift yönlü verev sarma yapılarak oluşturulur. Çift yönlü verev sarma özellikle bordürlerde kullanılmaktadır (Köklü,2002,s.143).

- **Aplike Yapmak:** Bir malzemenin üzerine aynı ya da farklı özellikteki diğer bir malzemeyi keserek, yapıştırarak, dikerek vb. şekilde ilave ederek yapılan süslemeye denmektedir. Bu teknikte bir fon diğeri de fonun üzerine applike süslemeyi meydana getirecek iki unsur söz konusudur (Özdemir, Odabaşı, Eken, 2018,s.1237).

2.4. Dival İşlemede Uygulanan Süsleme Teknikleri

- Tırtilla sarma yapmak
- Kum tırtıl yapmak
- Tırtilla kirpik yapmak
- Tırtilla hasır iğne yapmak
- Tırtilla sap işi yapmak

- Pul dikmek
- İnci vb. dikmek
- Top boncuk sarmak
- Tırtilla kordon bükme
- Atma işi yapmak

2.5. Dival İşi Tekniğinin Uygulandığı Alanlar

Günümüzde; kadın, erkek giyim eşyası ve aksesuarlarında broş, küpe, çanta, flar, etol, ayakkabı, terlik, kemer, mendil, şal, gelinlik, gece kıyafetleri, bindallı, cepken ve sabahlık gibi ürünlerde kullanılmaktadır. Ev eşyası olarak oda takımı, masa örtüsü, pano, kırlent, sehpa takımı, kutu, seccade, albüm kapağı, yatak örtüsü, yastık, bohça, şase gibi ürünler bulunmaktadır. Resmi alanlarda; apolet, bayrak, sancak, üniforma cübbe gibi ürünlerde de uygulanmaktadır.

Ayrıca geçmişte, dival işi tekniği, deriden yapılmış eyerlerin, silah aksesuarının, ayakkabı ve terliklerin, sahan kapaklarının, sandıkların, şamdanların, kupaların, çantaların ve cüzdanların üzerini süslemiştir (Sürür, 1976, s.26).

2.6. Cüzdanın Tarihçesi

Türkçedeki cüzdan sözcüğü Arapça “cüz” ve Farsça “dan” eklerinin birleştirilmesi ile oluşmuş bir sözcüktür (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Cuzdan>). Cüzdan; kimlik, para, kredi kartı, fotoğraf, kartvizit gibi nesnelere yanında kitap, yiyecek vb. şeyleri koyup taşımaya yarayan ve çoğunlukla deriden ya da deriye benzer maddelerden yapılmış küçük boyutlu katlanabilir, kapaklı, saplı ve sapsız çantadır (Püsküllü,1978,s.26; Gökçesu,2002,s.18). İlk cüzdanların esas olarak inek ve at derilerinden yapıldığı ve yine ilk cüzdanların görünümünün enam keseleri, Kur-an keseleri ile benzerlik taşıdığı belirtilmektedir. (Megep,2008,s.3;<https://mahileather.com/blogs/leather-wallet-history-origin>). Tanımlardan anlaşıldığı gibi cüzdan, kâğıt ve bozuk para, kredi kartı, kimlik kartı, vb. gibi kişisel eşyaları taşımak için bir ya da birkaç gözden oluşan, genellikle deriden ya da kumaş vb. malzemelerden yapılan küçük düz bir çeşit çantadır.

İlk çağlardan günümüze kadar gelen cüzdanlar çeşitli form, boyut ve isimler almıştır (Özder ve Kırboz, 2017, s. 73). Günümüzde keselerin yerlerini cüzdanlar, altın ve bozuk paraların yerini ise kredi kartları, yolcu taşıma kartları vb. şeyler konulmaktadır (Megep,2008,s. 3).

Böylece cüzdanın keseden geldiği ve çanta tanımlamasından dönüştüğü söylenebilir. Kâğıt paranın icadından önce madeni paraları saklamak ve taşımak için para keseleri kullanılıyordu. 1600’ler de Amerika’nın doğusunda kâğıt paranın tedavüle girmesiyle kullanılmaya başlamıştır (<http://cuzdancim.blogspot.com/>). Cüzdanların boyutu, kâğıt para boyutundaki değişikliklere uymasına için değiştirilmiştir. Kâğıt para yüzyıllar boyunca küçülmüş ve cüzdanlar buna göre boyut olarak değişikliğe uğramıştır (<https://mahileather.com/blogs/news/mens-leather-wallet-history-origin>).

2.7. Cüzdan Çeşitleri

Genel olarak cüzdanlar, bayan ve erkek cüzdanları olmak üzere ikiye ayrılır. Günümüzde çocuk cüzdanları da bulunmaktadır (<http://cuzdancim.blogspot.com/2014-11-01-archive.html>). Yapımında kullanılan gerece göre cüzdan çeşitleri; deri cüzdanlar, kumaş cüzdanlar, metal cüzdanlar, ip cüzdanlar, sentetik çantalar (Özder ve Kırboz, 2017, s. 74). Model özelliğine göre cüzdan çeşitleri; iki kırımlı cüzdanlar, üç kırımlı cüzdanlar, ön-cep cüzdanları, burslu cüzdanlar, kredi kartı cüzdanları, bozuk para cüzdanları, taksi cüzdanları, seyahat cüzdanları, bilekte taşınan cüzdanlar, omuza takılan cüzdanlar (Megep,2008,s.4).

Genellikle gösterişli moda aksesuarlar olan çantaların aksine, cüzdan genellikle gizli tutulan özel ve kişisel bir üründür. Genellikle kültürün estetik eşyası olan cüzdanlar insanların vazgeçilmez aksesuarlarından, eski deri cüzdanlar ise dival işi tekniği ile gösterişli biçimde süslenmiş bir sanat eseri haline gelmiştir. Günümüzde müze ve özel koleksiyonlardan ulaşabildiğimiz bu eserler inanılmaz güzelliği ile sergilenmekte ve müzayedelerde yüksek fiyatlarda satılmaktadır.

2.8. Deri Yüzey Süslemede Kullanılan Dival İşi Tekniği İle Süslenmiş Cüzdanlar

Antıkacı Serkan Kumru’da tespit edilen, dival işi tekniği ile süslenmiş deri cüzdanlar incelendiğinde:

1. Örnek: Kahverengi deri cüzdan 10 x 8 cm ebatlarında, dikdörtgen formludur. Cüzdanın kapağı zarf şeklinde olup, ortada sivrilmiş kısmı iki yuvarlak sarı metal toka ile kapatılmıştır. Cüzdan 20. yüzyıl

başındaki (1900 -1930) döneme aittir. Cüzdanın kapağı; yazılı bezmeden oluşturulan kompozisyon altın sarısı ve gümüş beyazı sim iplik ile dival işi (verev sarma) tekniğinde süslenmiştir. Kapağın üç kenarı ve cüzdanın alt kısmının kenarlarına verev sarma tekniği yapılmış olup, en dış kenarı ise sap işi tekniği ile tamamlanmıştır.

Ürün No: 1

2. Örnek: Kahverengi kadife cüzdan 9,5 x 6,3 cm. ebatlarında, dikdörtgen formludur. Cüzdanın kapağı zarf şeklinde olup, kopça ile kapatılmaktadır. Cüzdan 20. yüzyıl başındaki (1900 -1935) döneme aittir. Cüzdanın ön yüzü ve kapağı; kıvrım dal ve yapraklardan bitkisel bezmeden, arka ortasında ise yıldız motifiyle nesnel bezmeden oluşan, simetrik bir merkezde yer alan kompozisyon altın sarısı ile sim iplik ile dival işi tekniğiyle (düz ve verev sarma) kahverengi deri üzerine işlenerek kırmızı kadifeye applike edilmiştir. Cüzdanın kenarları sap işi, kapak kenarları ise ince sarma işleme tekniği yapılarak tamamlanmıştır. Kompozisyonun aralarına pul ile süsleme yapılmıştır.

Ürün No: 2

3. Örnek: Siyah deri cüzdan 20 x 11,5 cm. ebatlarında, dikdörtgen formludur. Cüzdanın kapağı zarf şeklinde olup, ince deri şerit ile kapatılmaktadır. Cüzdan 18. yüzyıla aittir. Cüzdanın ön yüzü ve kapağı; kıvrım dal ve yapraklardan, bitkisel bezmeden oluşan, simetrik kompozisyon altın sarısı sim iplik ile dival işi tekniğinde (düz ve yarma sarma) süslenmiştir. Cüzdanın kapak kenarları üç sıra ince sarma tekniği yapılarak işleme tamamlanmıştır.

Ürün No: 3

4. Örnek: Kırmızı deri cüzdan 16 x 11 cm. ebatlarında, dikdörtgen formludur. Cüzdanın ön yüzü; kıvrım dallar ve yapraklardan oluşan bitkisel bezeme merkeze yönlendirilmiş bir kompozisyon altın sarısı sim iplik ile dival işi tekniğinde işlenmiş olup, kenarına ince sarma tekniği yapılmıştır. Cüzdanın ön yüzünün sağ üst köşesi; ay yıldız motifi, cüzdanın arka yüzünde ise kıvrım dallar ve yapraklardan oluşan bitkisel bir kompozisyon altın sarısı sim iplik ile dival işi tekniğinde süslenmiştir. Bu kompozisyonun ortasına elips şeklinde ince sarma yer almış olup, içine yazılı bezeme bir merkezde yer alan kompozisyon yerleştirilmiş ve kenarlarına ince sarma tekniği yapılmıştır. Cüzdanın kenarları makine dikiş tekniği ile ürün tamamlanmıştır.

Ürün No: 4

5. Örnek: Bordo deri cüzdan 15 x 10 cm. ebatlarında, dikdörtgen formludur. Cüzdanın kapağı zarf şeklinde olup, metal toka ile kapak kapatılmıştır. Cüzdan 20. yüzyılın başına aittir. Cüzdanın ön yüzü ve kapağı; lale, kıvrım dal ve spirallerden oluşan bitkisel bezeme simetrik kompozisyon altın sarısı ile sim iplik dival işi tekniğinde süslenmiştir. Cüzdanın arka yüzünün orta kısmı; yuvarlak bir geometrik bezeme, içinde çiçekten bir bitkisel bezeme altın sarısı sim ile dival işi tekniğinde yer almaktadır. Bu kompozisyonun etrafında, cüzdanın dört köşesinde ise kıvrım dal, spiraller ve yapraklardan oluşan bitkisel bezeme merkeze yönlendirilmiş kompozisyon altın sarısı sim iplik ile dival işi tekniğinde süslenmiştir. Kompozisyonun kenarları ince sarma yapılmış olup, cüzdanın kenarları sap işi ile tamamlanmıştır.

Ürün No: 5

6. Örnek: Koyu kahverengi deri cüzdan 12 x 7,5 cm. ebatlarında, dikdörtgen formludur. Cüzdanın kapağı zarf şeklinde olup, dört gözden oluşmaktadır ve metal telkâri tekniğinde yapılmış toka ile kapak kapatılmıştır. Cüzdan 19. yüzyıl sonu (1850-1900) dönemine aittir. Cüzdanın ön yüzü ve kapağı; yapraklar, kıvrım dallar ve spirallerden oluşan bitkisel bezemeden oluşan simetrik kompozisyon altın sarısı sim iplik ile dival işi tekniğinde süslenmiştir. Kompozisyonun kenarlarında dalga motifi bağlantılı sıralamalarla düzenlenen kompozisyon, onun dışında ise ince sarma yer almıştır. Cüzdanın arka yüzünün üst kısmında

ise lale formu sap işi tekniğinde işlenmiş ve içine dival işi tekniğinde lale bezemesine yer verilmiştir. Cüzdanın kenarları sap işi ile tamamlanmıştır.

Ürün No: 6

7. Örnek: Turuncu deri cüzdan 7 x 5 cm. ebatlarında, dikdörtgen formludur. Cüzdan 19. yüzyıla aittir. Cüzdanın ön yüzü; orta kısmı Osmanlıca “Fettah” yazılı merkezde yer alan yazılı kompozisyon altın sarısı sim ile iplik dival işi tekniğinde işlenmiştir. Cüzdanın köşelerinde yıldızdan oluşan nesnel bezeme bir merkezde yer alan kompozisyon altın sarısı sim iplik ile balıksırtı tekniğinde süslenmiştir. Cüzdan üzeri hasır iğne tekniği ile tamamen doldurulmuştur. Kompozisyonun kenarı vev sarma tekniğinde işlenmiş, cüzdanın kenarları ise makine dikiş tekniği ile tamamlanmıştır.

Ürün No: 7

3. SONUÇ

Milat'tan önce III. ve IV. yüzyıllarda Hunlara ait belgelerden başlayarak, Türkler 2000 yılı aşkın zaman içerisinde, hayvancılıkla uğraşmalarına bağlı olarak deri sanatı ile günlük ihtiyaçlarını karşılayan ürünler üretmenin yanında, sanata dönüşen pek çok deri eşya üretmişlerdir. Uygur döneminde başlayan Osmanlı İmparatorluğu döneminde zirveye ulaşan deri eserlerden bazıları günümüzde yurtiçi ve yurt dışı müzelerinde görülmektedir.

Sarayda üretilen, dival işi tekniği ile süslenen cüzdanlar bu muazzam ürünlerin bir türüdür. Cüzdan ilk olarak çok eskilerde kullanılmış olup hala günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir. Cüzdan ile çok

eskilerde para ve altın taşınırken şimdilerde ise kredi kartları, yolcu taşıma kartları vb. şeyler taşınmaktadır. Eskinin kese görevini gören cüzdanlar küçük bir çanta görevini görmektedir. İnsanların vazgeçilmez aksesuarlardan olan deri cüzdanlar Osmanlı döneminde dival işi tekniği ile süslenerek sanat eserine dönüştürülmüştür.

Araştırmaya konu olan deri cüzdan örnekleri genel olarak 3 adeti 20. yüzyıl başına ait olup, 1'er adeti ise 18. yüzyıl, 19. yüzyıl, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıla ait örneklerde mevcuttur. Cüzdanları dikdörtgen olup, boyu 20 cm. ile 7 cm. arasında, eni ise 11,5 cm. ile 5 cm. arasında değiştiği tespit edilmiştir. Deri cüzdanların 6 adetinin zeminde deri kullanıldığı görülmüştür. Fakat bir adetinde kadife kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu cüzdanın işlemesi deri üzerine yapıp, kenarlarından kesilerek kadife kumaş üzerine applike edildiği tespit edilmiştir. Cüzdanların işleminde sim kullanıldığı görülmüş, bu ürünler tırtıl, pul ve metaller malzemeler ile süslenildiği görülmüştür.

İncelenen deri cüzdanların zemininde renk olarak kahverengi ve siyah tercih edilmiştir. Ayrıca kırmızı, bordo ve turuncu renklerinde zeminde kullanıldığı anlaşılmıştır. Cüzdanların tamamının işleminde altın sarısı kullanıldığı tespit edilmiş, bununla birlikte bir üründe gümüş beyazın kullanıldığı anlaşılmıştır.

Deri cüzdanlarda kullanılan motifler incelendiğinde bitkisel ve nesnel formlu motiflerin ağırlıkta olduğu görülmüştür. Motifler içerisinde geometrik ve yazılı motiflere de rastlanmaktadır. Motifler tek kullanıldığı gibi çoğunlukla iki motifin bir arada kullanıldığı desenlerde görülmüştür.

Araştırma kapsamında incelenen deri cüzdanlarda çoğunlukla simetrik düzenlemelerle oluşturulan kompozisyon kullanıldığı görülmüştür. Bunu takiben bir merkezde yer alan düzenlemelerle oluşturulan kompozisyonun kullanıldığı anlaşılmış, bağlantılı ve bir merkeze yönlendirilmiş düzenlemelerden oluşan kompozisyonların kullanıldığı görülmüştür. Genellikle tek kompozisyonla desenlerin düzenlendiği tespit edilmiştir.

Derinin kumaş gibi yumuşak bir dokuya sahip olduğu için hem ürün olarak her türlü ürün elde edilmiş hem de işlenebilme özelliği olduğu için ter teknik rahatlıkla uygulanabilmiştir. Geçmişten bugüne kadar bozulmadan gelebilen dival işi tekniği ile süslenmiş deri cüzdanlar geleneksel kültürün taşıyıcıları arasında yer almaktadır. Geçmiş yüzyılın hayat tarzını anlatırken, sanat eseri niteliği ile teknik, desen, renk, kompozisyonları gibi büyüleyici özellikleri ile hayranlık uyandırmaktadır.

KAYNAKÇA

Alparslan, A. S. (2003). Tasarım (Mesleki Resim, Ya-Pa Yayıncılık, İstanbul.

Britannica, A.(1986). Dericilik, 7/166-167, İstanbul.

Akar, A. ve Keskiner, C. (1978). Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul.

Barışta, H.Ö. (1999). Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Berker, N. (1981). Türk İşlemeleri, Yapı ve Kredi Bankası, İstanbul.

Büyük Larousse. Dericilik, (t.y). 6/3064, İstanbul.

Gerard, C. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford.

Demirli, A. (2006). Sandıklarda Saklı Saray Yaşamı, TBMM Milli Saraylar Yayınları, İstanbul.

Diker, B. (1973). Türk İşleme Motifleri ve Tekniği, Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.

Doğan, M. (2001). Büyük Türkçe Sözlük, Acar Matbaası, İstanbul.

İşcan, H. (1970). Türk Süsleme Sanatı, Ülku matbaası, Eskischir.

Kanbay, H. (1993). "Derinin Öyküsü", Art Dekor Aylık Dekorasyon ve Sanat Dergisi, 7:82-88.

Korkusuz, Y. S. (1997). Nakış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Korkusuz, S. (1980). Nakış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Köklü, H. (2002). El İşlemeleri, Ya-Pa Yayınları, İstanbul.

Maraş İl Yıllığı, (1967). Dönmez Ofset, Ankara.

- Markaloğlu, Ş. (1996). Dival İşleme (Sırma-Maraş işi), Özkan Matbaacılık, Ankara.
- Gökçesu, Z. (2002) Deri Teknikler, YA-PA Yayınları, İstanbul.
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı, (2008). Bayan Cüzdan-1, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Meriç, Atanur, (1991). “Kahramanmaraş Altın-Gümüş Sırmalar İçinde”, Kültür ve Sanat Dergisi:10. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ögel, B. (1978). Türk Kültür Tarihine Giriş 5, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Ögel, B. (2000). Türk Kültür Tarihine Giriş C.5, Türklerde Giyim ve Süslenme, (Dördüncü Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özcan, F. (1994). Türk Nakışları Öğretim Yaprakları, Önder Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara.
- Özdemir, M. (2007). “Türk Kültüründe Dericilik Sanatı”, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 20:66-82, Ankara.
- Özdemir, M.; Odabaşı, E. & Eken, Y. (2018). “Deri Yüzey Süslemede Kullanılan Aplike Tekniği”, İdil Sanat ve Dil Dergisi, 7, (50):1235-1242.
- Özder, L. & Kırboz, T. (2017). “Keselerdeki Tarihsel Değişim, Akademik Sanat”, Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 3: 68-75.
- Püsküllü, A. (1978). Türkçe Sözlük, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Sarıoğlu, H. & Özdemir, M. (2007). “İstanbul Askeri Müzesi'ndeki Deri Askerî Eşya ve Aksesuarlardan Örnekler”, Erdem, 16 (48): 85-108 .
- Sürür, A. (1976). Türk İşleme Sanatı, Ak yayınları Süsleme Serisi, İstanbul.
- Taylor, R. (1993), Ottoman Embroidery, Turkish Ministry of Culture Publications No:1432, Ankara.
- Tekin, Z. (1993). “Osmanlı Debbaghanelerinde Kullanılan Aletler ve Dericilik Tabirleri”, İlim ve Sanat Dergisi, 37: 51-56.
- Tezcan, H. (2001). “Saray İçin Yapılan Gümüşlü, Altınlı Dokumalar İşlemeler”, Antik Dekor Antika, Dekorasyon ve Sanat Dergisi, 64: 70-78, İstanbul.
- Yetimoğlu, P. (1992). “Beypazarı'nda Sırma İşçiliği”, Kültür Sanat Dergisi Kahramanmaraş Özel Sayısı, 72-74. Ankara.
- Yakar, E. & Yakar, E. B. (2011). Maraş İşi Sim Sırma ve Bindallılar, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Halim Ofset, Kahramanmaraş.
- Willcox, D. (1971). Modern Lea, A Watson-Guption Publications, Newyork.

İnternet Kaynakları

- <https://tr.wikipedia.org/wiki/C%C3%BCzdan>
- <http://cuzdanyapimi.blogspot.com/2014/11/el-yapm-cuzdan-ve-tarihi.html>
- <https://mahileather.com/blogs/news/mens-leather-wallet-history-origin>
- <http://cuzdancim.blogspot.com/>
- <https://mahileather.com/blogs/news/mens-leather-wallet-history-origin>